

ZAMEK

Nazwa:

Zamek w Dębnie

Lokalizacja:

Dębno, gmina Dębno, powiat brzeski, województwo małopolskie

Adres: Muzeum Okręgowe w Tarnowie, Dębno 189, 32-852 Dębno

Tel./fax. +48 14 6658035

e-mail: debno@muzeum.tarnow.pl

Współrzędne geograficzne: N 49°57' E 20°42'

Wpis do rejestru zabytków : nr 29 z dn. 20.04.1968

Piętnastowieczny zamek rycerski położony na nizinie na wzniesieniu otoczonym fosą we wsi Dębno.

Zamek w Dębnie, archiwum NID

Tekst karty ewidencyjnej zabytku z 1998 r., autor Marek H. Grabski

Sytuacja: Zamek usytuowany jest we wsi Dębno, położonej po południowej stronie szosy Brzesko-Wojnicz-Tarnów. Znajduje się w odległości ok. 350 metrów na południe od niej. Położony jest na niewielkim, zadrzewionym płaskowyżu, zlokalizowanym przed główną zabudową wiejską. Od wspomnianej szosy do wsi prowadzi droga dojazdowa. Od drogi tej do zamku można się dostać krótką alejką dojazdową, zakończoną drewnianym mostem nad dawną fosą otaczającą budowlę. Wzgórze zamkowe, z płaskowyżem o wymiarach ok. 45x28 metrów, otoczone jest ze wszystkich stron fosami, a od strony północnej i zachodniej systemem grobli z dawnymi stawami rybnymi. Na południowy wschód od zamku znajdują się pozostałości zabudowań gospodarczych z XIX wieku należące do dawnego folwarku.

Autorzy, historia obiektu, określenie stylu:

Wieś Dębno wzmiankowana była jako własność rycerska w pocz. XIV wieku. Najstarsza wzmianka pochodzi z dokumentu króla Władysława Łokietka z dn. 6 X 1317 roku, w którym nadaje on Mszczujowi, synowi Zbigniewa (Mstugionis heredis de Dambo) prawo osadzenia wsi w lesie nad Brzeźnicą. Dokument ten aktualizował w 1328 roku Jan, biskup krakowski, zezwalając na przeniesienie wsi na prawo magdeburskie. W latach 1325-1358, w wykazach kamery apostolskiej wymieniana jest parafia w Dębnie.

W 1352 roku, właścicielem Dębna jest Jakub (Jacobus de Dambno) hrabia Odrowąż, a w 1362 należy ono do córki Kenny, zamężnej za Piotrem ze Szczekocin, kasztelanem, starostą sądeckim i lubelskim. Kolejnymi właścicielami z rodu Dębińskich byli: Piotr (wzmiankowany w 1389 – podstoli królewski); Bartosz (wzmiankowany w 1416), Jakub (ur. 1427 zm. 1490) kanclerz koronny, wojewoda sandomierski, kasztelan krakowski, fundator kościoła i budowniczy zamku. Kolejnymi byli: Jakub, syn Pawła ze Szczekocin (1490 – 1541), Hieronim (wzmiankowany w 1546).

Synowie Hieronima: Hieronim i Jakub w roku 1583 darują (lub odsprzedają) klucz dóbr dębińskich, a wraz z nim „fortalicjo ex lateribus lapidibus et cemento constructum in Villa Dambo consistens” – Franciszkowi Vesseliniemu, z pochodzenia Węgrowi, staroście lanckorońskiemu i sekretarzowi króla Stefana Batorego. Po śmierci Franciszka Vesseliniego w 1594 roku, Dębno wraz z zamkiem dziedziczą jego synowie: Stefan i Paweł. W 1608 roku, zastawiony przez nich klucz dębiński przechodzi na własność Jana Franksztyna, a następnie jego synów: Zbigniewa, Jana i Franciszka.

W 1634 roku, właścicielką Dębna zostaje Teofila z Tarłów, księżna Ostrogska (córka Zygmunta Tarły kasztelana sądeckiego, wdowa po księciu Januszu Ostrogskim, kasztelanie krakowskim). Po jej śmierci w 1635 roku, Dębno przez dłuższy czas należy do dóbr Tarłów, panów na Melsztynie. Właścicielami byli:

-Zygmunt Aleksander Tarło (zm. 1654), kasztelan przemyski

-Mikołaj Tarło (zm. 1683), rotmistrz królewski

- Stanisław Tarło (zm. 1721), kuchmistrz królewski
- Adam Tarło (zm. 1744), wojewoda lubelski
- Antoni Tarło (brat Adama, zm. 1759), starosta lubaczowski

W 1759 roku, po śmierci Antoniego, w wyniku wcześniejszego zapisu, Dębno wraz z przyległościami przechodzi na siostrzeńców: Macieja i Stanisława Lanckorońskich (synów Franciszki Tarłówny i Wawrzyńca Lanckorońskiego, starosty stopnickiego). W roku 1760, Stanisław Lanckoroński ustąpił własności na rzecz brata Macieja, wojewody braclawskiego. Po śmierci Macieja w 1789 roku dobra odziedziczył syn, Antoni Józef Lanckoroński, komisarz Skarbu Koronnego, członek Komisji Edukacji Narodowej, późniejszy marszałek Sejmu Galicyjskiego.

W początkach XIX wieku, z rąk Lanckorońskich Dębno przeszło w ręce Rogowskich, Rudnickich a następnie Kamockich. W czerwcu 1835 roku od Karoliny z Rogowskich Kamockiej i Antoniego nabyli je Józef i Teresa Jastrzębscy. W 1867 roku należący do Jastrzębskich zamek ulega pożarowi. W roku 1891 właścicielem Dębna zostaje Edmund Jastrzębski, który podejmuje prace przy remoncie zamku. Kolejnymi właścicielami zamku i dóbr są: Stanisław Leopold Jastrzębski (od 1899 r.) a następnie Jan Jastrzębski (od 1903 r.).

W rękach Jastrzębskich Dębno pozostaje do 1945 r. Na mocy Dekretu o reformie rolnej, majątek ziemski zostaje rozparcelowany, a zamek przejęty przez Ministerstwo Rolnictwa i Reform Rolnych, które umieszcza w nim Szkołę Rolniczą. W 1947 r. staraniem Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków zamek przekazano w użytkowanie Związkowi Zawodowemu Historyków Sztuki i Kultury. W zamku zostaje urządzone muzeum wewnątrz oraz Ośrodek Kultury Plastycznej i Dom Pracy Twórczej. W zamku w tym czasie rozpoczęto prace remontowe. W 1953 roku zmieniono przeznaczenie zamku, proponując umieszczenie w nim ekspozycji Państwowych Zbiorów Sztuki z Wawelu. Kolejny projekt adaptacji z 1964 roku przewidywał umieszczenie w zamku Domu Pracy Twórczej ASP i Muzeum Kopii Ściennych i Transferów. W 1977 roku, w końcowej fazie prac remontowych zamku, nastąpiła ostateczna zmiana planów adaptacyjnych. W zamku umieszczono filię Muzeum Ziemi Tarnowskiej.

Zamek w Dębnie – historia, etapy rozbudowy i rekonstrukcja.

Według M. Dayczak-Domanasiewicz, autorki Dokumentacji historyczno-konserwatorskiej zamku w Dębnie wyróżniane są trzy fazy zabudowy wzgórza zamkowego:

- a. wczesnośredniowieczna
- b. średniowieczna
- c. późnośredniowieczna

Dwie pierwsze odnoszą się do nieistniejącej zabudowy wzgórza i są rezultatem przeprowadzonych w latach 1969-76 badań archeologicznych. Trzecia obejmuje powstanie rezydencji w okresie późnego średniowiecza i dzieli się na kilka faz oznaczających przebudowę i modernizację budowli późnogotyckiej.

Faza wczesnośredniowieczna: W oparciu o badania archeologiczne i stratygraficzne ustalono istnienie w okresie od 2. połowy XII do 1. połowy XIV wieku starszego grodu na terenie zamku. Gród z tego okresu zajmował teren nieco przesunięty ku wschodowi w stosunku do budowli dzisiejszej. Jego kształt i granice wyznaczają odkryte w trakcie badań pozostałości: nasypu ziemnego, sztucznej fosy oraz elementy wału obronnego otaczającego majdan. Kształt grodu był owalny, zgodny z naturalnym ukształtowaniem wzgórza. Zabudowania składały się z budowli drewnianych. Istnienie grodu w tej fazie związane jest z siedzibą własności rycerskiej i wzmiankowanymi w źródłach rycerzami: Mszczujem (wzmiankowany w 1317 r.) i Piotrem (wzmiankowany w 1328 r.). Gród spełniał rolę administracyjną i obroną ośrodka ziemskiego. Ślady spalenizny w górnych warstwach materiału archeologicznego wskazują na pożar, jako przyczynę unicestwienia grodu.

Faza średniowieczna: Datowana jest materiałem archeologicznym na okres od 2. poł. XIV wieku do roku 1480. Powstały po pożarze gród nie różnił się terytorialnie od założenia starszego. Zmiany polegały na nadsypaniu i wyrównaniu terenu wewnętrznego nasypu, częściowego zasypania sztucznej fosy od strony wschodniej oraz umocnieniu nasypu. Można sądzić, że w obrębie grodu po pożarze, jedyną formą trwałej zabudowy była obronna wieża mieszkalna, wielokondygnacyjna, bezdziedzińcowa, typowa dla budowli tego okresu. Istnienie grodu w tej fazie związane jest z ciągłością sukcesji w obrębie rodu Dębińskich herbu Odrowąż. Kres istnienia tej zabudowy grodu średniowiecznego wiąże się ze wzrostem znaczenia rodu i potrzebą stworzenia rezydencji dla wysokiego urzędnika państwowego jakim był Jakub Dębiński (1427-1490), kanclerz koronny, wojewoda sandomierski i kasztelan krakowski.

Faza późnośredniowieczna: lata 1470-1480. Wiązana jest z fundacją Jakuba Dębińskiego. Wzniesiona wówczas budowla powstała poprzez sukcesywne dostawianie w krótkim czasie poszczególnych elementów zabudowy wokół trapezoidalnego w kształcie dziedzińca. W tej fazie jako piętrowe powstały trzy główne elementy założenia zamkowego, budynki: wschodni, południowy i zachodni. Przy czym kurtynę muru zamykającego dziedziniec od strony północnej poprzedzał w tym czasie niewielki budynek o funkcji zapewne przybranej strażnicy. Trapezoidalny kształt dziedzińca uwarunkowany był, bądź warunkami geologicznymi, bądź faktem sukcesywnego narastania zabudowy opartej o starsze elementy. Zabudowa z tego okresu była podpiwniczona, o dwóch kondygnacjach naziemnych i układzie jednotraktowym, o kilku wnętrzach. Poszczególne budynki łączyły krótkie odcinki murów kurtynowych tworząc zamknięty obwód. Budowle od strony dziedzińca obiegały ganki drewniane na wysokości piętra, wsparte zapewne na kamiennych, dwustopniowych kroksztynkach. Pomieszczenia, łącznie z piwnicami, nakrywały wówczas stropy belkowe. Dachy były kalenicowe, szczytowe. Budowle wzniesione były z kamienia i cegły. Kamień (piaskowiec) zapewne z Porąbki Uszewskiej. Cegła „zendrówka” posiadała tzw. „układ polski”. Mury „opus incertum”.

W fazie gotyckiej budynki otrzymały bogate wyposażenie kamieniarskie:

- portale kamienne, prostokątne, zwieńczone łukami ostrymi tzw. długoszowskie datowane na lata 1470-80 (budynek wschodni)

- arkady przejść na piętrze (budynek wschodni)
- obramienia okienne kamienne o fazowanych ukośnych glicach i kamienne wykusze.

Rezydencja Jakuba Dębińskiego stanowiła w owym czasie jedno z najwybitniejszych osiągnięć architektury świeckiej Małopolski. Dążność do regularności w planie budowli wykazywało zarówno trwanie w tradycji Europy Środkowej a jednocześnie odejście ku architekturze rezydencyjno-obronnej, z ograniczeniem drugiego członu tej funkcji. Zamek w Dębnie reprezentował najbardziej postępowe rozwiązanie w małopolskim kręgu kultury budowlanej XV wieku. Bogata kamieniarka wiązana z warsztatem Marcina Proszko nawiązywała do tradycji późnogotyckich, w której wzniesione było Colgium Maius, Klasztor Augustianów i inne budowle krakowskie.

Faza renesansowo-manierystyczna ok. 1582 roku. Wiązała się z działalnością Franciszka Vesseliniego, starosty lanckorońskiego. Była zasadniczo akceptacją zastanej bryły budowli. Zmiany objęły pomieszczenia, a przede wszystkim stylowy charakter elewacji zewnętrznej. Główne zmiany to:

- pomieszczenia piwniczne otrzymały sklepienia w miejsce stropów (sklepienia kolebkowe z lunetami)
- przebudowano budynek północny
- wprowadzono tynki elewacyjne sgraffitowe i ornamenty wiciowe
- zmieniono symetrię i pokrycia dachów (grzebień attykowe, esownice)
- wprowadzono kamieniarkę renesansową, w niektórych oknach ostrołukowych – manierystyczną
- przebudowano klatki schodowe w budynku południowym
- wprowadzono, w miejsce gotyckiego, renesansowy portal bramy głównej
- zmiany objęły także wnętrza

W otoczeniu zamku, w miejscu nasypu od strony południowej powstało założenie ogrodowe. Zmiany podkreśliły rekreacyjny charakter siedziby, w miejsce wcześniejszej reprezentacyjno-obronnej.

Faza wczesnobarokowa (1 ćwierć XVII wieku): Wiązała się z przejściem zamku przez rodzinę Franksztynów (1608 r.) lub objęciem przez Tarłów. Nastąpiły dość istotne zmiany odnoszące się do bryły, kubatury i plastycznego wyposażenia budowli. Zmiany objęły głównie:

- rozbudowę budynku północnego w kierunku zachodnim (połączone z likwidacją zwieńczenia attykowego)
- zbudowano przybudówkę w narożu pomiędzy budynkiem południowym i zachodnim (tzw. "grobowiec")
- przebudowano zachodnią klatkę schodową. Połączono budynek zachodni z przyziemiem dziedzińca. Oszkarpowano budynki od strony dziedzińca. Opis budowli z tego czasu zachował się w inwentarzu z 1682 roku.

Faza późnobarokowa (ok. 1722): Wiązała się z działalnością Anny Tarłowej. Nieliczne zmiany miały charakter remontowo-adaptacyjny. Prace objęły:

- wprowadzenie portalu w wejściu głównym z tympanonem o cechach wczesnobarokowych z herbem Topór i datą 1772
- wprowadzenie malowidła o motywach regencyjnych w Sali Rycerskiej w budynku wschodnim

- rozebranie poligonalnej część budynku wschodniego, prawdopodobnie w 1777 r.
- zmianę proporcji dachu poprzez obniżenie kalenicy
- częściowo zmieniono dyspozycję wewnątrz

Informacji o wyglądzie zamku dostarcza inwentarz z 1789 roku.

Faza romantyczna: Wyodrębnienie tej fazy zdaniem autorki Dokumentacji jest możliwe w oparciu o ikonografię zamku z okresu poprzedzającego prace remontowe w k. XIX wieku. Romantyczne cechy zyskała budowla dzięki:

- spłaszczeniu symetrii dachów poszczególnych części
- wprowadzeniu dekoracyjnego krenelaża nad poszczególnymi częściami i kurtynami murów
- zmianom otworów okiennych, wprowadzeniu balkonów przed wykuszami, wprowadzeniu gotyzującej stolarki okiennej.

Faza remontu końca XIX wieku: Zainicjowana przez Władysława Demytrkiewicza, historyka sztuki, archeologa i konserwatora zabytków Galicji Zachodniej. Prowadzona przez niego przebudowa odbywała się w porozumieniu z ówczesnym właścicielem, Edmundem Jastrzębskim. Prace remontowe poprzedziły:

- inwentaryzacje prowadzone przez architekta Sławomira Odrzywolskiego i studentów Akademii Technicznej
- prace archeologiczno-architektoniczne prowadzone przez Zygmunta Hendla.

Całość przedsięwzięć miała za zadanie usunięcie zniszczeń spowodowanych pożarem zamku w 1867 roku. Były to głównie adaptacje bez wyraźniejszego związku z bryłą i sylwetami budowli. Dotyczyły zmiany programu mieszkalnego i przestrzennego i odtworzenia detali kamieniarskich i ciesielsko-stolarskich. Dokonano między innymi:

- odsłonięcia fundamentów poligonalnej części budynku wschodniego i podszkarpowania go
- nadbudowania korony murów wykusza północnego w budynku zachodnim
- zlikwidowano balkon z fazy romantycznej w budynku zachodnim
- przebudowano dachy, zachowując poprzednie proporcje o niskim poziomie kalenicy
- przebudowano (wadliwie) klatkę schodową w narożniku południowo- zachodnim dziedzińca
- przebudowano ganki nad dziedzińcem (nakryto daszkami pulpitowymi, zmieniono konstrukcję, kroksztyny, balustrady)
- przebudowano część wewnątrz (w budynku zachodnim i wschodnim na parterze), zmieniono schody wejścia głównego
- wymieniono stolarkę gotyzującą na wielopolową, szklaną witrażowo.

Faza powojennych prac remontowo-konserwatorskich w latach 1946-1977.

Etap 1946-57:

Podstawowym celem było przywrócenie w maksymalnym stopniu oryginalnej, gotyckiej struktury i wyposażenia budowli. Pierwsze prace ograniczono do zabezpieczenia budowli: wzmocniono i wymieniono więźby dachowe, prowadzono prace przy odgruzowaniu piwnic, osuszono fundamenty,

usunięto tynki zewnętrzne i ściany działowe. Po 1953 roku prace budowlane objęły: wzmocnienie murów, rekonstrukcje stropów, licowanie wątków, rekonstrukcję kamieniarki, wprowadzenie form dawnych urządzeń grzewczych czyli kominków. W otoczeniu zamku zrekonstruowano drewniany most od strony wschodniej przy budynku dawnej dozorcówki. Przeprowadzono prace melioracyjne i odwadniające na terenie parku.

Etap 1967-1977: zmieniono projekt użytkowy-powstała koncepcja utworzenia Domu Pracy Twórczej Akademii Sztuk Pięknych, a w następnych latach Muzeum Wnętrz jako filii Muzeum miasta Tarnowa. Projekt architektoniczny był kontynuacją poprzedniego etapu. Generalnym założeniem było pozostawienie i uwypuklenie historycznych i architektonicznych wartości budynków: wschodniego, południowego i zachodniego. Budynek północny przeznaczono na cele mieszkalne a pomieszczenia piwniczne na cele gospodarczo-usługowe.

Podpisy do zdjęć i materiałów archiwalnych:

NID-zamki-Debno-002 – archiwum NID, fot. J. Siemaszko 1975

NID-zamki-Debno-003 – archiwum NID, fot. L. Świącki 1962

NID-zamki-Debno-004 – archiwum NID, fot. L. Świącki 1960

NID-zamki-Debno-005 – archiwum NID, fot. Szpakowski 1953

NID-zamki-Debno-006 – archiwum NID

NID-zamki-Debno-007 – archiwum NID, fot. A. Brożyna 1956

NID-zamki-Debno-008 – archiwum NID, fot. K. Król 1955

NID-zamki-Debno-009 – archiwum NID, orzeczenie konserwatorskie z 1946 r. o uznaniu zamku za zabytek

NID-zamki-Debno-010 – archiwum NID, decyzja o wpisie zamku do rejestru zabytków z 1968 r.

NID-zamki-Debno-011 – archiwum NID, karty ewidencyjne zabytku z 1959 i 1998 r.